

Н.Д.Субуруускай аатынан Болтоно орто оскуолата, Чурапчы улууһун Болтоно
нэһилиэгэ

“ОЙ ДУОРААНА” ооньуу нөнгүө оҕо истэр дьобурун сайыннары

Березкина Светлана Константиновна – логопед

2022 с.

Ичинээбитэ

1. Кирии тыл-----3-5
2. Оҕо истэр дьобурун сайыннарар ооньуу суолтата -----6
3. Оҕону сайыннарар ооньуулары тэрийии сүрүн ирдэбиллэрэ----- 7
4. “Ой дуораана” ооньууну оноруу-----8-9
5. “Ой дуораана” ооньуу көрүннэрэ -----10-11
6. Түмүк -----12
7. Туһаныллыбыт литэрэтиирэ-----13

1.Кириитэ

Учуонайдар чинчийиилэринэн, оҕо ийэ иһигэр сайдар кэмигэр улахан тыаһы, музыканы истэр диэн быһаараллар. Төрөөн баран 2-3 ыйыгар чугас дьонун санатын истэр, тыл, уос хамсаныыларын көрдөрө, иһитиннэрэ сылдыллыахтаах диэн этэллэр. Үс ыйыттан дорҕооннору таһааран кэпсэтэ сатыыр, биэс-алта ыйыттан санарарга, кэпсэтэргэ үөрэтиэхтээхпит.

Истэр дьоҕура сайдыбыт оҕо тыл дорҕооннорун сөпкө ылынар, чуолкайдык санарар буолар, онтон истэр дьоҕура кэһиллиилээх оҕо сыһа санарар тыл суолтатын өйдүүрүгэр ыарахаттары көрсөр. Ол түмүгэр суруйуутугар, аабытыгар мэхэйдэри көрсөр.

Оҕо оскуолаҕа кириэн иннинээҕи сылларыгар саната-ингэтэ чуолкайданара кини уопсай тыл-өс өттүнэн сайдыытын таһымыттан быһаччы тугулуктаах.

2-3 сааһыгар (кыра бөлөх) санарарга – истэргэ үөрэтэр үлэ сүннүнэн үс сорукка түмүллэр:

- Санарар органнар былчыннарын сайыннарыы;
- Тыһнар органнар үлэлэрин тупсарыы;
- Дорҕооннору чуолкайдык санарарга үөрэтиини саҕалааһын.

Сүрүн үөрэтэр ньыма – үтүгүннэрии. Иитээччи ханнык дорҕоон эбэтэр тыл хайдах этиллэрин көрдөрөр, иһитиннэрэр, ону оҕолор үтүктэллэр. Оҕо тылын имитэргэ араас кыра хоһооннору иитээччи тылыттан истэн үтүктүү улахан суолталаах.

Оҕо 4 сааһыгар (орто бөлөх) төрөөбүт тылын дорҕооннорун эрэ буолбакка, бары грамматическай формаларын улахан дьон тылыттан истэн өйдүүр, кэпсэтэригэр туттар. Соруктара:

- Киһи санатын өйдөөн истэр үөрүйэҕин салгыы сайыннарыы, истэр аппараат үлэтин тупсарыы, кыра, улахан, ыраах, чугас сананы, тыаһы арааран истии, тыл дорҕооннорун уонна араас интонацияны арааран истии;
- Чуолкайдык санарар сатабылы ингэрии, санарар аппараат үлэтин тупсарыы, дорҕоону соҕотохтуу тылга, этиигэ истэр гына чуолкайдык санарыы;
- Куолаһы сатаан уларытыы (сонотуу, синньэтии, улаатыннарыы, кыччатыы, интонацияны сөпкө тугуһан санарыы);

Бу кэмнэ сүрүн болҕомто бүтэй дорҕооннор этиллиилэрин чочуйууга ууруллар, улам уустугурдан иһэр бэрээдэгин учуоттаан ыытыллар.

5 саастаах (улахан бөлөх) оҕолорго чуолкайдык санарарга үөрэтиини сэргэ грамотаҕа үөрэнэргэ бэлэмнээһин саҕаланар, онно 2 сүрүн сорук турар:

- Чуолкайдык сангарар сатабылы сайыннары;
- Тылга дорѳоону арааран истэргэ үөрэтии.

Бу кэмнэ үөрэтэр үлэ салгыы уустугуар – маарыннаһар дорѳооннору арааран истэргэ уонна сангарарга үөрэтии сүрүн сорук быһыытынан ытыллар.

6 саастаах оѳо оскуолаѳа киирэригэр чуолкайдык, чобуотук сангарарын таһынан сурукка, сөпкө суруйа үөрэнэргэ эмиэ бэлэмнэнэр. Ол аата тыл дорѳоонун, сүһүөбүн састаабын ырыналаан истэр-билэр, этии туһунан өйдөбүллээх буолара ситиһилиэхтээх. Бу үлэ чуолкайдык сангарарга, сөпкө истэргэ үөрэтиинэн сибээстээн, улахан бөлөххө саѳаланар. Онно оѳолор тылтан чопчу дорѳоону арааран истэ үөрэнэллэр. Бэлэмниир бөлөххө ити үөрүйэхтэрэ салгыы сайдар уонна онно тирэѳирэн, тыл дорѳоонун састаабын (тылга дорѳооннор кэккэлэһэр бэрээдэктэрин) ырыта үөрэнэллэр. Ааѳыытын, суруйуутун кэбэѳэстик баһылыыр. Бу сатабыл тыл грамматическай тутулун, рифманы, сангарар сана музыкальнай-ритмическай тутулун оѳо табатык өйдүүрүгэр, тыл хайдах үөскүүрүн, суолтатын быһаара үөрэнэр.

Сурукка үөрэнэргэ бэлэмнээһин уонна сурукка дьиннээхтик үөрэтиини иитээччи үчүгэйдик өйдүүрэ наада. Сурукка үөрэтиини бэлэмнээһин сүрүн соруга тыл дорѳоонун, сүһүөбүн састаабын истэн быһаарарга бастакы үөрүйэѳи инэрии, оттон сурукка дьиннээхтик үөрэтии диэн суругу ааѳыыга уонна тыл дорѳооннорун буукубанан бэлиэтээн суруйарга үөрэтии буолар.

Манньык сүрүн соруктар тула үлэ ытыллар:

1. Тыл дорѳоонун састаабынан ырытыы:

- тыл инники дорѳоонун арааран истии;
- Тыл хас дорѳоонноѳун быһаарыы;
- Икки дорѳоону ситимин арааран истии;
- Аһаѳас уонна бүтэй дорѳооннору араарыы;
- Кылгас уонна уһун дорѳооннору арааран истии;

2. Тыл сүһүөбүн билиһиннэрии:

- Биир сүһүөхтээх тыллар;
- Икки сүһүөхтээх тыллары сүһүөхтээн этэ үөрэни;
- Үс сүһүөхтээх тыллары сүһүөххэ арааран иһитиннэрии.

Көстөрүн курдук ,оѳону кыра сааһыттан тыаһы , дорѳооннору сөпкө арааран истэргэ элбэх болѳомто ууруллуохтаах. Манна сөптөөх араас оонньуур эйгэни, оонньуурдары онорон тэрийиэххэ сөп .

Оџо истэр дьџурун кыра сааһыттан бэрэбиэркэлииргэ Санкт-Петербург үнүстүүтүгэр “Метод гороховых проб” диэн түөрт баанкаџа араас тыаһы кутан истэр дьџуру бэрэбиэркэлиир ньыманы айбыттара: 1- баанкаџа горох, 2- гречка, 3-маннай курууппа, 4 баанка – кураанах (туох да кутуллубат). Горох тыаһа – 70-80 дб, гречка – 50-60дб, маннай курууппа-30 – 40дб, бу көрдөрүүлэринэн быһаарыллар, балл турар. Бу ньымаџа олоџуран оџо истэр дьџурун сайыннарыыга оонньоу быһыытынан киллэрэн туттарга “Ой дуораана” диэн остуол оонньоутун айдым.

Оонньоуну оџолорго дьарык иннинэ, дьарык ортотугар уонна дьарык бүтүүтэ сынньалан бириэмэтигэр оонньотобун. Оонньоуну интэриэһиргииллэр, тыаһы сөпкө истэллэригэр туһалаах, дорџооннору араарарга, ырытарга көмөлөөх оонньоу быһыытынан төрөшпүттэр, иитээччилэр, учууталлар оџо истэр дьџурун сайыннарыыга үлэлэригэр туһаныхтарын сөп.

2. Истэр дьоҕуру сайыннарар оонньуу суолтата.

Билигин балысхан сайдыы кэмигэр суруйарыгар (дисграфия), ааҕарыгар (дислексия) ыарырҕатар, сангарар тылыгар кэһилиилээх оҕо ахсаана сылтан сыл эбиллэн иһитэ бэлиэтэнэр. Оҕо кыра эрдэбиттэн тыаһы, дорҕоону сатаан араарар, истэн ырытар буоларыгар көмөлөһөргө аналлаах оонньуулар нөнүө бу кэһилиилэргэ көмө быһыытынан эбии туһаныахха сөп.

Сыала: Оҕо истэр дьоҕурун “Ой дуораана” оонньуу нөнүө сайыннары.

Соруктар:

- Оҕону кыра сааһыттан тыаһы, дорҕоону арааран истэргэ, ырытарга үөрэтии;
- Болҕомтолоох буоларга иитии;
- Оҕо сөпкө истэр, чуолкайдык сангарар, эт-хаан өттүнэн, көрбүтүн, истибитин өйүгэр хатыыр сатабылларын сайыннары.

Күүтуллэр түмүк:

- “Ой дуораана” оонньуу көмөтүнэн оҕо истэр дьоҕура сайдар;
- Тыаһы, дорҕоону сөпкө араара, ырыта үөрэнэр;
- Оскуолаҕа киирэн оҕолор сөпкө суруйууларыгар, ааҕалларыгар көмө буолар.

3. Оҕону сайыннарар оонньуулары тэрийии сүрүн ирдэбиллэрэ:

- Оҕо көңүллүк арыллан оонньуур, сайдар, көрөр – билэр дьоҕура аһыллар, салгыы сайдан иһэр эйгэтин тэрийии;
- Оҕо доруобуйатыгар куттала суох усулуобуйаны оноруу;
- Матырыйаалы, өнү туттууга кэрэ эйгэтигэр киллэрии;
- Оҕо үөрэ-көтө, дуоһуя сылдыар, тутан-хабан билэ-көрө сатыыр, чяинчийэр усулуобуйатын тутуһуу;
- Оҕо тийимтиэ, чугас, кэбэҕэсттик, чэпчэкистик уларыта тутарга сөптөөх малы – салы, оонньууру, туттар сэбиргэли туһаны.

4. “ОЙ ДУОРААНА” ооньууну оноруу.

Ооньууну онорорго биһиэхэ наада - киндер ооньуур хаата 14 - 20 устуука. Манна улахан тыастаах, иккилии биир тыастаах: орто оҕуруо, рис куруппа, сахар, уу, чуорааннар, бытархай харчы уонна да атын тыастаах тугу барытын кутан халпахтанар.

Таһын бэйэ көрүүтүнэн киэргэтиэххэ сөл.

Халын хордуонна оонньуу хонуутун оно быһан киндердары туруоруллар уонна хартыына арааматыгар угуллар.

Иккилии паара биир тыастаах киндердары булкуйа ууруллар.

5. “Ой дуораана” оонньуу көрүгнэрэ:

1. “Ой дуораана”

Сыала. Оҕо истэн уонна көрөн өйүгэр тутар дьобурун сайыннарыы.

Быраабылата.

2-3 оҕо остуолга олорон оонньуур. Төгүрүччү олорон биир тыастаах киндери истэн пааратын булуохтаах. Ким сөпкө элбэх биир тыастаах киндери булбут кыайыылаагынан тахсар. Бу оонньууну ахсааны ааҕарга, тэннэбилгэ туһаныахха сөп.

2. “Куоласкын уларыт”

Сыала. Оҕо сангарар санатын, куолаһын эрчийии.

Быраабылата.

Оонньууну бөлөбүнэн эбэтэр биирдиилээн оонньотуохха сөп. Кумах, уу, сахар кыра тыастаах киндерга сибигинэйэн, рис куруппа, харчы тыаһыгар көннөрү куолаһынан, бөдөн оҕуруо, чуорааннар улахан тыастарыгар сананы улаатыннаран куолаһы эрчийиигэ оонньонон. Бу оонньууга куолаһы синньэтэн, сонотон эмиэ туһаныахха сөп.

3. “Сөпкө хамсаныах”

Сыала. Оҕо болҕомтотун уонна эт-хаан өттүнэн сайыннарыы.

Быраабылата.

Оонньууга бөлөбүнэн эбэтэр биирдиилээн кытыннарыахха сөп.

Иитээчи кыра тыастаах киндери тыаһаттагына, атах төбөтүгэр хаамы, сүүрүү, ыстаныы, орто тыастаах киндерга хаамы (марш), улахан тыастаах киндерга сууруу.

Оонньууну уларытан биэриэххэ сөп, холобур, чуораан тыаһыгар сүүрэбит, оҕуруо тыаһыгар хаамабыт, уу тыаһыгар сыллабыт. Манна оҕо болҕомтото сайдар.

4. “Сизэркилэ”

Сыала. Оҕо болҕойон истэр, айан толорор дьобурун сайыннарыы.

Быраабылата.

Оонньууга пааранан төгүрүччү туран, олорон эрэ оонньуохха сөп.

Утары турааччы сөбүлээбит тыастаах киндери тыаһатар уонна хамсанан көрдөрөр.

Үтүктээчи оҕолор тыаһы уонна хамсаныны өйдөөн сөпкө толоруохтаахтар. Ким сыыспатах кыайыылаах буолар.

5. “Дорџоон оонњуута”

Сыала. Дорџооннору арааран истэр дьџуру сайыннарыы.

Быраабылата .

Оонњууга пааранан, бџлџүнэн кыттыахтарын сџп.

Киндер тыаһынан кылгас, уьун аһаџас дорџооннору арааран истэргэ күрэхтэһии. Манна кылгас тыаска кылгас аһаџас дорџоон этиллэр, уһуннук тыаһатыыга уһун аһаџас дорџоону этэллэр.

Ньиргиздээх, ньиргизэрэ суох бүтэй дорџооннору араартарарга күрэхтэһии быһыытынан оонньоуохха сџп. Манна кыра тыаска ньиргизэрэ суох диэн араарга күрэх, холобур, сахар, кумах тыаһыгар ньиргизэрэ суох бүтэй дорџооннор, онтон улахан тыастаах холобур улахан џуруо, чуорааннар тыастарыгар ньиргиздээх бүтэй дорџоон этиллиитигэр күрэх быһыытынан киллэрэн оонньононор.

Түмүк.

- **“Ой дуораана”** оонњуу кџмџтүнэн џџо истэр дьџура сайдар;
- Тыаһы, дорџоону сџпкџ араара, ырыта үџрэнэр;
- Оскуолаџа киирэн џџолор сџпкџ суруйууларыгар, ааџалларыгар кџмџ буолар.

6. Туһаныллыбыт литэрэтиирэ.

1. “Оҕону чуолкайдык санарарга үөрэтии уонна сурукка үөрэнэргэ бэлэмнээһин” И.И.Каратаев. Дьокуускай. Бичик – 2019.
2. “Оҕо тылын сайыннарыы, эрчийии”, П.Е.Христофорова. Покровск - 2014.
3. “Дорҕоонордуун оонньоубун”, Ф.Е. Романова, Л.И. Ширяева. Дьокуускай. Бичик – 2010.
4. “Дорҕоон көрдөөх хонуута”, А.Дьячковская, Дьокуускай. Бичик – 2014.
5. Интернет ресурсалара :
  - “ Оҕо ааҕар дьобурун сайыннарыыга сатабыл оруола” Н.Н.Николаева.
  - “Оонньоу нөнгүө тыл баайын сайыннарыы”.
  - “Оҕо болҕомтотун, истэр дьобурун оонньоу нөнгүө сайыннарыы” М. И.Васильева.